

Paasikivi Stalinin kätyrinä

Jukka Seppinen: Paasikiven aikakauteen. Ajatus Kustannusosakeyhtiö 2001 Jyväskylä. 506 s., kuvitettu.

■ Kolmisen vuotta sitten tohtori Jukka Seppinen käynnisti kokoomuksen järjestölehden Nykypäivän palstoilla kärjekään hyökkäyksen puolueensa entistä puheenjohtajaa J. K. Paasikiveä vastaan. Omaa sodanjälkeistä kareeria pohjustavalla, Staliniin kohdistuvalla myönnöttelyllään sekä maanpetoksen rajoja hipovalla tunaroinnillaan iäkäs valtioneuvos olisi kevään 1944 neuvotteluisa saanut aikaan Viipurin läänin pääosan menetyksen Neuvostoliitolle. Samaisessa lehdessä kävimme asiasta aikaan laajahkon keskustelun.

Antamatta vasta-argumenttien mitenkään häiritä itseään tri Seppinen toisti väitteitään vielä *Historiallisessa Aikakauskirjassa* syksyllä 1999. Krikoituaan lähinnä allekirjoittanutta sekä HAIK:n silloista päätoimittajaa professori Ohto Mannista tekijä ilmaisi halunsa jatkaa keskustelua valmisteilla olleen kirjansa ilmestymisen jälkeen. Niinpä palaan nyt asiaan, vaikka hedelmällisen keskustelun mahdollisuudet vaikuttavatkin kokemusten perusteella lähes olemattomilta. Siis vielä kerran:

Tri Seppisen itsensä ”kattavan monipuoliseksi” kehumalähdeaineisto on – muutamain

huomionarvoisin poikkeuksin – valtaosaltaan jo ennestään tunnettua ja tutkimuksessa käsiteltyä. Aukkoja silti jää, ja näistä kohtalokkain on Venäjän ulkoministeriön vuonna 2000 tutkijain käyttöön avaa uusi, vuotta 1944 valaiseva materiaali. Sitä on Kimmo Rentola monipuolisesti hyödyntänyt *Historiallisessa Aikakauskirjassa* (1/2001) julkaisemassaan – niinikään Seppiselle tuntemattomaksi jääneessä – artikkelissa, joka tarjoaa oleellista lisätietoa rauhankysymyksen vaiheista. Laiminlyönti on sikäli kohtalokas, että sen vuoksi Seppisen teosta voidaan liioittelematta luonnehtia jo ilmestyessään vanhentuneeksi.

Näissä oloissa pidän tarkoituksenmukaisena keskittää tarkasteluni Seppisen hyökkäysten pääkohteen, valtioneuvos Paasikiven rooliin. Oliko hän siis henkilökohtaisten ambitioidensa vuoksi silloista vihollista miellyttämään pyrkien lipsunut hallituksensa ohjeistavalla, joka johti läpimurtoon Kannaksella ja Viipurin läänin pääosan menetykseen?

Neuvostoliiton Tukholmanlähettilään rouva Kollontain välityksellä marras-joulukuussa 1943 tapahtuneiden kontaktien tuloksena suomalaiset saivat tietää Kremlin pitävän jyrkästi kiinni vuoden 1940 Moskovan rauhan rajoista. Helsingin hallitus päätyi 1.1.1944 valmistuneessa vastauksessaan ilmoittamaan, ettei se voisi ajatella rauhaa, joka jättäisi rajan toiselle puolelle kaupunkeja ja muita maan talouselämälle tärkeitä alueita. Peräytyminen aikaisemmin ehdotetuista vuoden 1939 rajoista oli näin siis

aloitettu. Kreml kuitenkin vaikeeni osoittaen siten tyytymättömyyttään.

Teheranin huippukokouksessa marras-joulukuussa 1943 suurpoliittisista syistä Stalinin suosiota tavoittelevat presidentti Roosevelt ja pääministeri Churchill myöntivät tämän Itä-Eurooppaa koskeviin kaavailuihin. Puolan itäraja ratkaistiin käytännössä Stalinin ehdotuksen mukaisesti, kun taas presidentinvaaleihin valmistautuvan Rooseveltin ongelmaksi jäi asian selittäminen Atlantin julistuksen fraaseihin uskovalle Yhdysvaltain yleiselle mielipiteelle. Sama piti paikansa Baltian maiden Neuvostoliittoon liittämisen kohdalla. Niiden vuoksi ei uutta sotaa aloitettaisi. Suomen osalta Stalin toisti jo keväällä 1943 USA:lle tiedottamansa ehdot:

1. Vuoden 1940 rauhansopimuksen (rajoineen – T.P.) palauttaminen voimaan.
2. Hanko tai Petsamo. Viimeksi mainittua ei vuokrattaisi, vaan se liitettäisiin pysyvästi Neuvostoliittoon.
3. Suomalaisten aiheuttamien vahinkojen 50-prosenttinen korvaaminen.
4. Väliirikko Saksan kanssa.
5. Saksalaisten karkottaminen maasta.
6. Demobilisaatio.

Roosevelt huomautti päämäärän saavuttamisen helpottuvan, jos suomalaisten annettaisiin pitää Viipuri. Hanko oli demilitarisoitava ja muutettava uimarannaksi. Stalin kieltäytyi jyrkästi keskustelemasta Viipurista. Hangon sijasta hän ehkä voisi suostua ottamaan Petsamon, mitä Roosevelt piti ”reiluna vaihtokauppana” (a fair

exchange). Suoran kielteisen vastauksen Neuvostoliiton diktaattori antoi myös Churchillille tämän suositellessa pidättymistä Suomelta vaadittavista sotakorvauksista.

Muuten sekä Churchill että Roosevelt useaan otteeseen tähdensivät, etteivät he millään muotoa halunneet painostaa marsalkka Stalinia asiassa. Viimeksi mainitun lupaus Suomen itsenäisyyden kunnioittamisesta riitti Rooseveltin laskelmissa rauhoittamaan USA:n yleistä mielipidettä ja muita olennaisiksi katsottavia intressejä hänellä ei ollut sekaantua tähän kiusalliseen ja arkaluontoiseen kysymykseen. Vastavasti Churchill nieli toistaiseksi sotakorvauksiin liittyvät epäilynsä.

Kreml puolestaan teki vitkastelematta johtopäätöksensä. Tammikuun 6. päivänä 1944 ulkoministeri Molotov huomautti USA:n suurlähettiläs Harrimanille, etteivät Churchill ja Roosevelt olleet esittäneet vastalausestaan niiden Suomea varten kaavailtujen ehtojen johdosta, jotka Stalin oli Teheranissa esitellyt. Vastaväitteitä ei tullut Harrimaninkaan taholta. Stalinilla oli näin täysi syy pitää asiaa liittoutuneiden osalta ratkaistuna. Realistisella pohjalla pysyäkseen Seppisen olisi tullut huomioida tämä tausta lähtiessään julistamaan Paasikiven ”syllisyyttä”.

Suomalaiset saatiin liikkeelle NKVD:n Tukholman-residentin rouva Zoja Jartsevan (Rybkinan), lähettiläs Kollontain ja ulkoministeri Christian Güntherin kanssa neuvotelleen pankinjohtaja Marcus Wallenbergin käytyä Helsingissä helmikuun alussa 1944. Yrityksen

tausta ei siis rajoittunut ruotsalaisiin, kuten Seppinen väittää. Helsingissä päätökseksi tuli lähettää valtioneuvos J. K. Paasikivi Tukholmaan keskustelemaan rouva Kollontain kanssa.

Ennen lähtöään Helsingistä Paasikivi luonnollisesti perhdytettiin tarkoin rauhankosketusten aikaisempiin vaiheisiin ja niiden yhteydessä tietoon tulleeseen Kremlin vaatimukseen vuoden 1940 rajoista. Ulkoministeri Ramsaylle valtioneuvos totesi suoraan, ettei hän uskonut voittoisan Stalinin luopuvan tästä lähtökohdasta, vaikka modifikaatioita tulikin koettaa saada aikaan Viipurin ja Hangon kohdalla. Mitä pitemmälle asia venyi, sitä kovemmiksi ehdot muuttuisivat. ”Petturi” oli näin jo etukäteen avoimesti ilmaissut toimeksiantajalleen lähtökohtansa.

Ottaessaan Paasikiven vastaan Saltsjöbadenissa illalla 16.2.1944 Kollontai totesi tapaamisen yksityisluontoiseksi, vaikka vieras saapuikin ulkoministerinsä lähettämänä. Paasikivi niinikään huomautti keskustelun toistaiseksi informatiivisesta luonteesta, ja sitä voitaisiin sellaisenaan jatkaa Moskovassa.

Valtioneuvos esitti myös Ramsayn kanssa sopimansa, Seppisen ”Neuvostoliittoa myötäileviksi” paheksumat ennakkokysymykset (Vorfragen), joissa edellytettiin Suomen ehdotonta suvereenisuutta ja siirtymistä puolueettomaksi maaksi ilman vieraita joukkoja sekä tukikohtia. Suvereenisuuteen kuului niinikään, ettei sen kanssa ristiriitaisia vaatimuksia puolustukseen nähden (ilmeisesti demobilisaatio) esi-

tettäisi. Ehdoton antautuminen ei Paasikiven mukaan tietenkään tullut kysymykseen. Voidaan kysyä, mikä kaikessa tässä oli ”Neuvostoliiton myötäilyä”?

Luvaten tiedottaa Paasikiven näkökohdista Moskovaan ”madame” kuitenkin huomautti, ettei keskustelua siellä voitaisi jatkaa vain ”informatiivisessa mielessä” olematta selvillä tietyistä lähtökohdista. Kreml piti kiinni vuoden 1940 rajoista, kuten hän (Kollontai) jo aikaisemmin oli tehnyt suomalaisille selväksi. Hyväksymättä ennakkoehtoa sellaisenaan ja toisaalta varoen neuvottelujen ajautumista heti alkuun umpikujaan Paasikivi aloitti nyt Ramsayn kanssa kaavailemansa ”tinkimistaisteluun” korostaen luovutettujen alueiden tärkeyttä maalleen ja ”alleviivaten” erityisesti Viipurin sekä Saimaan kanavan merkitystä. Oman erillisen ongelmansa muodosti Hangon vuokra-alue. Ryhtymättä keskusteluun Kollontai lupasi raportoida Moskovaan sekä Viipurista että Hangosta.

Kolme päivää myöhemmin Neuvostoliiton Lontoon-suurlähettiläs F. T. Gusev informoi Foreign Officen Sir Orme Sargentia Kollontain Paasikiven kanssa käymästä keskustelusta. Tästä niukkasanaisestä yhden liuskan muistiosta Seppinen koettaa kehittää teoriaa Paasikiven syllisyydestä myös brittien ”harhaanjohtamiseen”. Mutkat suoriksi vetäen Gusev kirjoitti: ”Paasikivi pri etom skazal, tšto finny gotovy prinjat granitsy 1940 goda, hotja u nih imejutsja nekotoryje poželanija v svjazi s etim voprosom”. (Paasikivi sanoi tällöin,

että suomalaiset ovat valmiita hyväksymään vuoden 1940 rajat, vaikka heillä on eräitä tähän kysymykseen liittyviä toivomuksia). Varauksellisuus tuli siis kuitenkin täysin selvästi esiin – puhumattakaan siitä, että britit tiesivät jo joulukuussa 1941 tapahtuneesta ulkoministeri Edenin Moskovan vierailusta lähtien Neuvostoliiton vaativan vuoden 1940 rajojen palauttamista.

Vakuuttauduttuaan suomalaisten olevan vakavissaan liikkeellä Stalin antoi nyt tehtäväksi toimittaa Kollontain välityksellä Paasikivelle Teheranissa liittolaisilleen ilmaisehman ehdot. Seppisen väite demobilisaatiota koskevan pykälän mukaantulosta Paasikiven toimesta on käsittämätön; olihan asiasta sovittu jo Teheranissa ja kuultuaan siitä Kollontailta Paasikivi teki selväksi vaatimuksen ”kovasti kolhai-sevan” (otšen udarit) Mannerheimia ja vaikeuttavan rauhan-teen etenemistä.

Kevään 1944 neuvottelu-prosessin aikana Washington johdonmukaisesti kieltäytyi kommentoimasta Moskovalle Stalinin ehtoja painostaen kuitenkin Helsinkiä hyväksymään ne. Suomen puutavara- ja paperitoimituksista kiinnostunut Lontoo puolestaan toisti tuolloin vielä sotakorvausten suuruutta koskevat epäilynsä, minkä lisäksi Petsamon siirtyessä Neuvostoliitolle sikäläisestä englantilais-kanadalaisesta nikkelikonsessiosta olisi saatava korvaus. Viipurin lääniin nähden taas Britannialla ei ollut mitään intressejä. Suomalais-ten tulisi olla tyytyväisiä, ettei Neuvostoliitto vaatinut enempää. Olihan tilanne ollut

ulkoministeri Edenin mukaan keisarivallan aikana suomalaisille huomattavasti epäedullisempi rajan kulkiessa Tornionjoella! Tätä asetelmaa tuskin voidaan selittää Paasikiven ”myöntövyöden” aiheuttamaksi.

Tukholman keskustelujen rinnalla Seppisen Paasikiveä koskevan ”petturiteorian” toisena huipentumana on valtioneuvoksen neuvottelumatka Moskovaan yhdessä Carl Enckellin kanssa maaliskuun lopussa 1944. Ennen lähtöä Helsingissä käydyissä neuvotteluissa oli kaavailtu, että rouva Kollontailta saatujen rohkaisevien ennakkotietojen mukaisesti kenraalievosti Eduard Dietlin saksalainen vuoristoarmeija voitaisiin poistaa neuvotteluteitse tai ”eristää” se Lappiin, jolloin Suomi välttyisi joutumista vielä uuteen, kenties raskaitakin uhreja vaativaan sotaan.

Moskovassa neuvottelijat joutuivat kuitenkin kokemaan raskaan pettymyksen. Molotov teki täysin selväksi, ettei mikään ”puolueettomuus” tai ”eristäminen” tullut kysymykseen, vaan suhteet Saksaan oli kokonaan katkaistava ja Hitlerin Suomessa olevat joukot internoitava. Tämä tiesi uutta sotaa. Paasikivi koetti nyt sitkeästi todistella, ettei Suomen armeija pystyisi internoimaan Petsamon itäpuolella, Litsajoen rintamalla (500–600 kilometrin päässä lähimmästä rautatiestä) taistelevaa seitsemää saksalaisdivisioonaa. Molotovin lupaus neuvostojoukkojen tulemisesta tarvittaessa avuksi ei Paasikiven kannalta parantanut tilannetta.

Seppinen väittää nyt, että Paasikiven maininta seitsemäs-

tä saksalaisdivisioonasta merkitsi maanpetokseen rinnastettavaa sotilaallisen informaation toimittamista viholliselle. Miten asian laita oli?

Vahvistettuaan jo tietävänsä saksalaisia olevan seitsemän divisioonaa Molotov saapui toisen neuvottelupäivän istuntoon kainalossaan yleisesikunnasta saamansa kartta, johon oli täysin paikkansapitävästi ja divisioonan tarkkuudella merkitty Lapin saksalaisjoukot ei ainoastaan Litsajoen vaan myös Kantalahden ja Uhtuan suunnilla. Suomalais-ten väitteet 500–600 kilometrin etäisyydestä rautateille olivat siis valtaosaltaan perättömiä. Paasikivi ja Enckell saattoivat nyt vain puolustautua toteamalla, etteivät he olleet mitään sotilasiantuntijoita.

Neuvostoliittolaisten sotilasasiakirjojen lisäksi Seppisen olisi ollut syytä perehtyä myös Karjalan armeijan komentajan armeijankenraali (myöhemmin Neuvostoliiton marsalkka) K. A. Meretskovin muistelmiin. Saapuessaan helmikuussa 1944 – siis ennen Paasikiven ja Enckellin matkaa – esikuntaansa Sorokkaan siellä esiteltiin hänelle yksityiskohtaiset tiedot vastassa olevista saksalaismuodostelmista niin Litsajoen, Kantalahden kuin Uhtuankin suunnilla. Informaatio tietenkin perustui sotilastiedustelun normaaliin, järjestelmälliseen rutiinityöhön. Jäämeren ja Laatokan välisen rintaman eteläisemmistä osista taas vastasi Molotovin hyvin tuntemalla, ja myös neuvotteluissa ilmaise- malla tavalla Suomen armeija. Tässä kaikessa ei todellakaan tarvittu Helsingissä omaksutun, uuden sodan välttämistä kos-

kevan linjan puolesta työskentelevää Paasikiveä.

Moskovan neuvottelujen pöytäkirjat, jotka Suomen osalta laati Mannerheimin toimesta tehtävään valittu kapteeni Georg Enckell sekä Neuvostoliiton osalta Molotovin sihteeristön päällikkö Boris Podtserob (ei Podšerenko, kuten Seppinen kirjoittaa), todistavat yhtäpitävästi Paasikiven ja Carl Enckellin sinnikkästä kamppailusta Helsingissä sovitun ehdotuksen puolesta Petsamon vaihtamiseksi Viipuriin ja Sortavalan alueeseen. Kaikki kuitenkin kilpistyi lopulta Molotovin jyrkkään kieltoon. Petsamo otettaisiin ilman mitään kompensatiota. Seppisen mielestä koko tämä väittely olisi merkinnyt Molotovin kanssa samassa juonessa esiintyneen Paasikiven osalta pelkkää, Enckellinkin harhaanjohtanutta näyttöä.

Vielä laajakantoisempia, Paasikiven ”petturuutta” koskevia johtopäätöksiä Seppinen tekee Moskovan neuvottelujen lyhyestä, Leningradia koskeneesta sananvaihdosta. Molotovin syytettyä suomalaisia kaupungin pommittamisesta Paasikivi kiisti väitteen jyrkästi. Tällaista ei ollut tapahtunut, ja koska Kannaksella ei ollut Hitlerin joukkoja Paasikivi koetti näin todistaa, ettei kaupungin pommitus niin muodoin voinut tapahtua saksalaistenkaan toimesta pohjoisesta käsin. Vaikka neuvostojohdon asiakirjallisesti osoitettavalla tavalla oli jo valmiiksi selvillä suomalaisten dislokaatiosta, tämä ei ole estänyt Seppisen yritystä käyttää jälleen asiayhteydestään irrotettua Paasikiven lausuntoa todistee-

na hänestä vihollisen informanttina.

Todella valtoimenaan Seppisen spekulatio pääsee laukaamaan hänen siirtyessään luonnehtimaan Moskovan keskustelujen jälkeistä tilannetta. Suomalaisvaltuuskuntaa taivutellakseen Molotov oli maininnut Neuvostoliitolla olevan edelleenkin voimaa täsmentämättä tietenkään lausuntoaan. Matkan tuloksena Paasikivi päätyi sinänsä loogiseen johtopäätökseen, jonka mukaan Suomi rauhanehdot hylättyään todennäköisesti joutuisi punaarmeijan hyökkäyksen kohteeksi. Offensiivin aikaa ja paikkaa olisi tietenkin mahdollista ennakoida. Mitään perusteita esittämättä Seppinen ei tätä kuitenkaan usko vaan katsoo Paasikiven tienneen hyökkäyssuunnitelmasta, jota todellisuudessa ei vielä ollut olemassakaan. Kun hän ei informoinut siitä valtakunnan poliittista ja sotilaallista johtoa, valtioneuvos kantaisi viime kädessä vastuun myös kesäkuun 1944 suuroffensiivista! Ei enempää eikä vähempää.

Kuitenkin jo helmikuussa, Paasikiven palattua Tukholmasta Mannerheim oli todennut hänelle odottavansa venäläisten suurhyökkäystä, jos Suomi hylkäisi heidän Moskovan kannalta ”kohtuulliset ja asialliset” ehtonsa. Marsalkan mielestä oli väärin puhua ”Viipurin läänin luovuttamisesta”, koska edellisen rauhan perusteella alue kuului Neuvostoliitolle. Vuoden 1941 julistus alueen palauttamisesta Suomelle ei yksipuolisuutensa vuoksi merkitsisi mitään. Puolustusvoimain ylipäällikkönä hän tietenkin pitäytyisi puhu-

masta asiasta julkisuudessa. Ratkaisu kuului poliitikoille.

Aikaisemmin mainitun Rentolan tutkimuksen valossa voidaan todella katsoa Moskovasta palanneen Paasikiven erehtyneen mutta kokonaan toisella tavoin kuin mitä Seppinen väittää. Otaksuen Kremlin linjan vain kiristyvän Saksan jatkuvan heikentymisen myötä valtioneuvos suositteli neuvottelujen jatkamista Moskovasta tuotujen ehtojen pohjalla. Hän ei tuolloin tiennyt (eikä voinut tietää) Stalinin pitäneen jatko-neuvotteluja varten takataskusaan lisäehtoja (mm. vuoden 1940 rajan ”oikaiseminen” siirtämällä Lappeenrannan–Imatran seutu Neuvostoliitolle, perustamalla maa- ja laivastotukikohtia Suomenlinnaan sekä Ahvenanmaan saarille jne.), mikä olisi ratkaisevalla tavalla muuttanut Suomen tilanteen ajoittain esillä olleesta ehdottomasta antautumisesta kokonaan puhumattakaan. Kaikesta tästä vältyttiin hallituksen jämäköitymisen ja Suomen armeijan kesällä 1944 saavuttaman torjuntavoiton ansiossa. Näiden tosiasioiden edessä joukkojaan muualla tarvitseva Stalin tuli taas toisiin ajatuksiin.

Koko tuon ajan (huhtikuusta lokakuuhun 1944) Paasikivi pysyi syrjässä odottaen ”vuoroaan”, jonka hän arvasi aikanaan tulevan. Kauhistella ei silti tarvitse, että Stalin arvosti häntä – ei minkään kuvitellun ”petturuuden” – vaan valtioneuvoksen jo vuodesta 1939 alkaen osoittaman, oman maan etua vaihtuvissa tilanteissa parhaansa mukaan puolustavan kompromissivalmiuden vuoksi. Seppisen kielenkäytös-

sä tämä kulkee ”opportunistin” nimellä.

Uudessa tilanteessa syksyllä 1944 Moskova katsoi tarvitsevansa Paasikiveä aivan samalla tavoin kuin myös marsalkka Mannerheimia riittävän auktoritatiivisina hahmoina toteuttamaan suunnanmuutoksen. Epäonnistumisen varalta Stalin säilytti hihassaan SKP:tä. Tähän heikoksi arvioimaansa korttiin hänen ei kuitenkaan tarvinnut turvautua. Kokemukset Terijoen hallituksesta muistettiin Moskovassa hyvin.

Voimatta enää puuttua Seppisen teoksen lukuisiin pienempiin virheellisyyksiin on vain valittaen todettava vastakkaiset tosiasiat poissulkevan yksisilmäisyyden johtaneen suurta vaivaa vaatineen työn epäonnistumiseen. Oman ongelmansa muodostavasta myöhemmästä kehityksestä kokonaan riippumatta lukijakunnalle ei kannata tarjoilla kuvitelmia Suomen mahdollisuuksista pitää Karjala 1944.

Tuomo Polvinen